

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

«Επιπτώσεις από τις Ροές Προσφύγων στα Νησιά του Αιγαίου»

Αθήνα, 17 Σεπτεμβρίου 2015

A. Εισαγωγή

Το καλοκαίρι του 2015 αρκετά από τα νησιά του Αιγαίου που βρίσκονται κοντά στα παράλια της Τουρκίας, τόσο της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, όσο και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, δέχθηκαν ένα πρωτόγνωρο κύμα προσφύγων και μεταναστών το οποίο, ξεπερνώντας κάθε προηγούμενο, δημιούργησε μία σειρά από κοινωνικά, ανθρωπιστικά και οικονομικά άμεσα, βραχυπρόθεσμα, αλλά και μεσοπρόθεσμα ζητήματα. Η παρούσα συνοπτική έκθεση επιχειρεί, αφού αποτυπώσει την έκταση του πρωτοφανούς φαινομένου για τα νησιά των δύο Περιφερειών, να αποτυπώσει, σε μία πρώτη φάση, τις επιπτώσεις στις τοπικές οικονομίες από τις ιδιαίτερα αυξημένες ροές προσφύγων και μεταναστών. Συγκεκριμένα, επιχειρείται (α) η αρχική κωδικοποίηση των επιπτώσεων από τη σκοπιά της κεντρικής διοίκησης, καθώς και της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, περιλαμβάνοντας τις εκτιμήσεις των εμπλεκόμενων φορέων, και (β) η παράθεση των επιπτώσεων στην οικονομική δραστηριότητα, εστιάζοντας στις πρώτες ενδείξεις για τις συνέπειες στον κλάδο του τουρισμού.

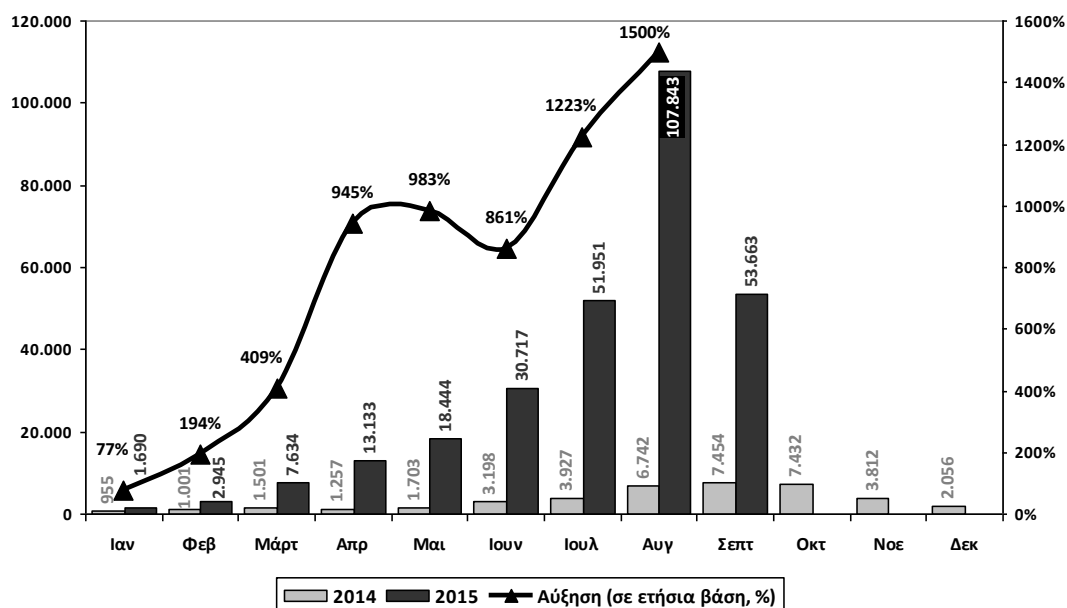
B. Πρωτοφανείς Ροές Προσφύγων και Μεταναστών

Οι ροές προσφύγων και μεταναστών προς τα νησιά του Αιγαίου κατά το καλοκαίρι του 2015 ήταν πρωτοφανείς σε σχέση τόσο με προηγούμενες μεταναστευτικές ροές και με ροές προς άλλους προορισμούς, όσο και με το μέγεθος των νησιών που κλήθηκαν να υποδεχθούν τις εν λόγω ροές, ενώ η έκταση του φαινομένου και των επιπτώσεων αυτού αυξάνονται καθώς συνεχίζονται με ιδιαίτερη δυναμική οι συγκεκριμένες ροές.

Συγκεκριμένα, **το εύρος των ροών προσφύγων και μεταναστών το καλοκαίρι του 2015 έχει ξεπεράσει κατά πολύ κάθε προηγούμενο**. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας (από αστυνομικές και λιμενικές αρχές), κατά την περίοδο Ιανουάριος - Αύγουστος 2015, οι συλληφθέντες –χρησιμοποιώντας την ορολογία της Ελληνικής Αστυνομίας– μη νόμιμοι μετανάστες ανήλθαν στο σύνολό τους στις 271.156, παρουσιάζοντας αύξηση 251% σε σχέση με το σύνολο του 2014 (77.163) και 530% σε σχέση με το σύνολο του 2013 (43.002). Ήταν ένα πρωτόγνωρο κύμα προσφύγων και μεταναστών το καλοκαίρι του 2015 με προορισμό τα νησιά που βρίσκονται πολύ κοντά στα παράλια με την Τουρκία.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, μέχρι και τις 14 Σεπτεμβρίου 2015, οι ροές (αφίξεις) προς την Ελλάδα μέσω της Μεσογείου ανήλθαν στις 288.020, παρουσιάζοντας αύξηση 602% σε σχέση με το σύνολο του 2014 (41.048). Πρόκειται για μία ιδιαίτερα μεγάλη αύξηση των ροών προσφύγων και μεταναστών, η οποία άρχισε να γίνεται ορατή ήδη από τον Απρίλιο του 2015, οπότε και οι ροές προσφύγων και μεταναστών παρουσίασαν αύξηση 945% σε σχέση με τον Απρίλιο του 2014, φτάνοντας τις 13.133 (Σχεδιάγραμμα 1). Η τάση αυτή διογκώθηκε τους επόμενους μήνες, φτάνοντας το μήνα Αύγουστο στις 107.843 που μεταφράζεται σε αύξηση 1500% σε σχέση με τον ίδιο μήνα του 2014, ενώ μόνο τις δύο πρώτες εβδομάδες του Σεπτεμβρίου οι ροές έφτασαν τις 53.663.

Σχεδιάγραμμα 1 Ροές Προσφύγων και Μεταναστών μέσω της Μεσογείου προς την Ελλάδα

Πηγή: UNHCR (2015)

Σημείωση: Τα στοιχεία του Σεπτεμβρίου του 2015 αφορούν μόνο τις πρώτες 14 ημέρες του μήνα.

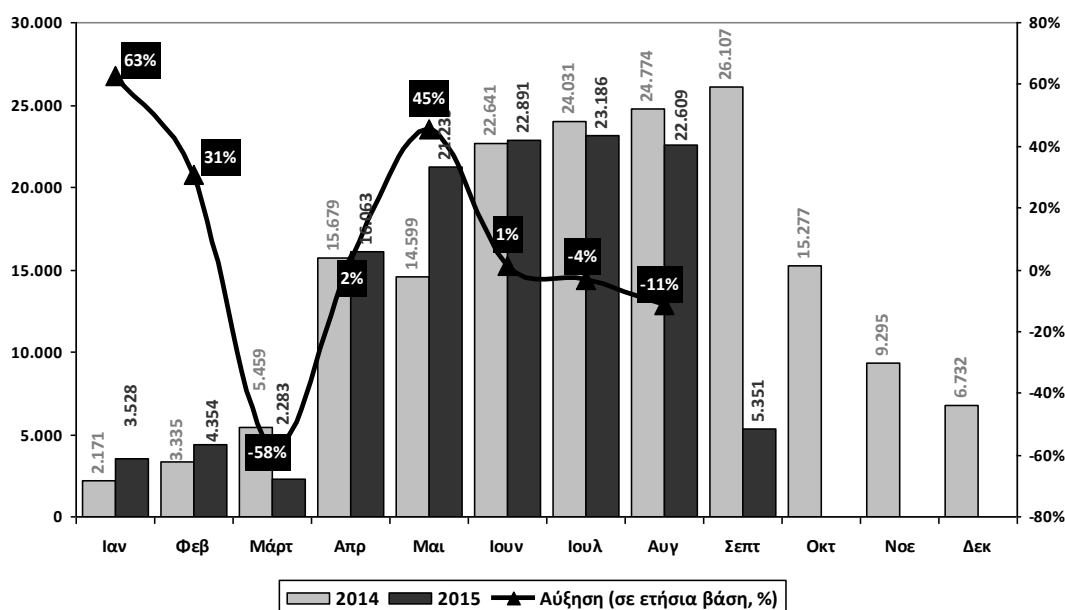
Οι εν λόγω ροές (αφίξεις) προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου προς την Ελλάδα κατά το 2015 αφορούν, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες μέχρι τις 14 Σεπτεμβρίου 2015, κυρίως πολίτες από τη Συρία σε ποσοστό 70% και από το Αφγανιστάν σε ποσοστό 19%, ενώ περιλαμβάνονται και πολίτες από το Ιράκ (4%) και το Πακιστάν (3%). Επιπρόσθετα, ως προς το φύλο των συγκεκριμένων προσφύγων και μεταναστών, το 66% είναι άνδρες, το 13% είναι γυναίκες και το 21% είναι παιδιά.¹

Επιπρόσθετα, η σύγκριση των ροών προς την Ελλάδα με τις αντίστοιχες προς άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ιταλία, ενδυναμώνει την ιδιαιτερότητα του φαινομένου, κατά την τρέχουσα συγκυρία, στην Ελλάδα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες μέχρι τις 14 Σεπτεμβρίου 2015, οι ροές (αφίξεις) προσφύγων και μεταναστών μέσω Μεσογείου προς την Ιταλία ανήλθαν στις 121.500 (σχεδόν αμετάβλητες οι ροές την τελευταία εβδομάδα), το οποίο και είναι αρκετά χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με το αντίστοιχο για το σύνολο του 2014 (-29%), όταν και είχε ανέλθει στις 170.100. Ειδικότερα, τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο του 2015, οι ροές (αφίξεις) προσφύγων και μεταναστών μέσω της Μεσογείου προς την Ιταλία παρουσίασαν μείωση σε

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η όποια μικρή απόκλιση μεταξύ των στοιχείων της Ελληνικής Αστυνομίας και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες οφείλεται (α) στο διαφορετικό χρονικό εύρος καταγραφής, καθώς τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας αφορούν το πρώτο οκτάμηνο του έτους, ενώ τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες αφορούν την περίοδο έως και τις 7 Σεπτεμβρίου 2015, και (β) στα διαφορετικά γεωγραφικά δεδομένα, καθώς η Ελληνική Αστυνομία υπολογίζει τις ροές προσφύγων και μεταναστών είτε για το σύνολο της χώρας, είτε για τα Ελληνοτουρκικά θαλάσσια σύνορα, εξαιρώντας περιοχές όπως η Κρήτη, η Σαμοθράκη και οι Κυκλάδες, ενώ η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες υπολογίζει όλες τις ροές / αφίξεις προσφύγων και μεταναστών που γίνονται μέσω της Μεσογείου.

ετήσια βάση κατά -4% (23.186) και -11% (22.000) αντίστοιχα (Σχεδιάγραμμα 2). Φυσικά, η διάρθρωση των εν λόγω ροών προς την Ιταλία αναφορικά με τον τόπο προέλευσης των προσφύγων και μεταναστών διαφέρει από αυτές της Ελλάδας, καθώς πρόκειται για πολίτες που προέρχονται σε μεγάλο ποσοστό από χώρες της Αφρικής. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, αυτή η **διαφοροποίηση μεγεθών και τάσεων υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα της Ελλάδας, σε σχέση με άλλα κράτη-μέλη, ως σημαντική πύλη εισόδου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά την τρέχουσα συγκυρία.**

Σχεδιάγραμμα 2
Ροές Προσφύγων και Μεταναστών μέσω της Μεσογείου προς την Ιταλία

Πηγή: UNHCR (2015)

Σημείωση: Τα στοιχεία του Σεπτεμβρίου του 2015 αφορούν μόνο τις πρώτες 14 ημέρες του μήνα.

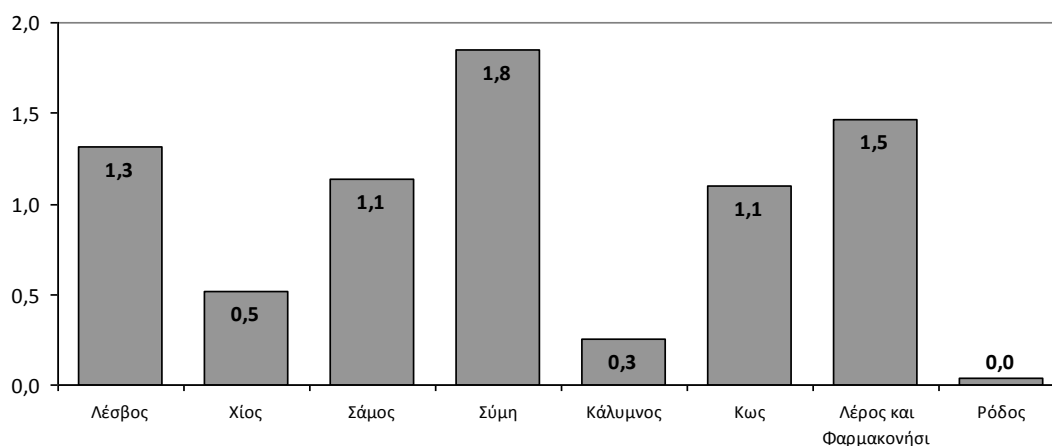
Το σχετικό μέγεθος του φαινομένου καθίσταται εντονότερο εάν συγκριθούν οι ροές προσφύγων και μεταναστών με το συνολικό πληθυσμό της χώρας. Έτσι, οι προαναφερθείσες ροές μέσω της Μεσογείου προς την Ελλάδα κατά την περίοδο Ιανουάριος – μέσα Σεπτεμβρίου 2015 αντιστοιχούν στο 2,6% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας ή στο 0,05% του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ. Αντίστοιχα, οι εν λόγω ροές προς την Ιταλία αντιστοιχούν στο 0,2% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Καθίσταται, συνεπώς, ξεκάθαρο το ιδιαίτερα μεγάλο μέγεθος του φαινομένου για την Ελλάδα σε σχέση με γειτονικά κράτη-μέλη ή την ΕΕ στο σύνολό της. Εάν δε στην εν λόγω σύγκριση συνυπολογιστεί και η οικονομική κατάσταση κάθε κράτους-μέλους, τότε η ένταση του προβλήματος για την Ελλάδα –που ξαναμπαίνει σε ύφεση και έχει πολύ χαμηλότερο ΑΕΠ (αλλά και κατά κεφαλήν ΑΕΠ) από οικονομίες όπως η Ιταλία– γίνεται ακόμα πιο πρόδηλη.

Η μεγάλη αύξηση των ροών προσφύγων και μεταναστών προς την Ελλάδα το 2015, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, εντοπίζεται, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας, στα νησιά του Βορείου Αιγαίου και των Δωδεκανήσων.

Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο Ιανουάριος – Αύγουστος 2015 σε σύγκριση με την αντίστοιχη του 2014, οι συλληφθέντες για παράνομη είσοδο στη χώρα αυξήθηκαν κατά 1690% στην ευρύτερη περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Λέσβου και Λήμνου, κατά 1115% στην περιοχή των Βορείων Δωδεκανήσων (Κως, Κάλυμνος, Λέρος, Φαρμακονήσι, Αγαθονήσι, κ.ά.), κατά 921% στην ευρύτερη περιοχή της Χίου (Χίος, Ψαρρά, Οινούσες) και κατά 700% στην ευρύτερη περιοχή της Σάμου (Σάμος, Ικαρία, Φούρνοι), ενώ στις άλλες περιοχές τα ποσοστά αύξησης είναι χαμηλότερα. Μεταξύ των εν λόγω περιοχών, τα νησιά που αποτέλεσαν τους πρώτους τόπους μαζικής άφιξης, καθιστώντας ορατά τα σημαντικά ζητήματα του φαινομένου, ήταν **η Κως και η Λέσβος**. Έτσι, στο τέλος του Αυγούστου η Λέσβος, καθώς συνεχίστηκε με ιδιαίτερη δυναμική η εισροή, είχε δεχθεί το 47% (113.371) των προσφύγων και μεταναστών, η Κως το 15% (36.533), η Σάμος το 14% (32.934), η Χίος το 11% (26.561) και το Φαρμακονήσι το 4% (9.336).

Είναι κρίσιμο, ωστόσο, για να διαπιστωθεί το μέγεθος και το εύρος των προβλημάτων που δημιουργείται στα συγκεκριμένα νησιά από την πρωτόγνωρη αύξηση των ροών προσφύγων και μεταναστών να συγκριθούν οι εν λόγω ροές με τον πληθυσμό των συγκεκριμένων νησιών, που εμπεριέχει και ενδείξεις για τις υποδομές και τις δυνατότητες των νησιών να αντιμετωπίσουν το μεγάλο αυτό κύμα. Έτσι, στα νησιά που πραγματοποιείται η μεγαλύτερη προσέλευση προσφύγων και μεταναστών, αλλά και, συνάμα, έχουν και τα μεγαλύτερα προβλήματα, το σύνολο των προσφύγων και μεταναστών του 2015 είναι ίσο ή υπερβαίνει τον πληθυσμό του νησιού. Ειδικότερα, ο δείκτης συνολικής ροής προσφύγων και μεταναστών προς σύνολο πληθυσμού διαμορφώνεται –σύμφωνα με τα στοιχεία για το πρώτο οκτάμηνο του έτους– ενδεικτικά στο 1,1 στην περίπτωση της Σάμου (συμπεριλαμβάνοντας και τα γύρω νησιά), στο 1,1 στην περίπτωση της Κω, στο 1,3 στην περίπτωση της Λέσβου και στο 1,5 στην περίπτωση της Λέρου και του Φαρμακονησίου, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις το εν λόγω ποσοστό είναι υψηλότερο, αλλά το απόλυτο μέγεθος μικρότερο (Σχεδιάγραμμα 3).

Σχεδιάγραμμα 3
Δείκτης Συνολικής Ροής Προσφύγων και Μεταναστών (Οκτάμηνο 2015) ως προς το Συνολικό Πληθυσμό Νησιού

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία (2015) και ΕΛΣΤΑΤ (2015)

Προκύπτει, συνεπώς, ότι **το ιδιαίτερα μεγάλο κύμα προσφύγων και μεταναστών – και μάλιστα κατά την περίοδο της μεγαλύτερης τουριστικής δραστηριότητας– ήταν και είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί άμεσα και με επάρκεια από τις υπάρχουσες υποδομές και δυνατότητες των περισσότερων νησιών**, λαμβάνοντας υπόψη την ήδη περιορισμένη φέρουσα ικανότητα αυτών των χωρικών ενοτήτων σε σχέση με την ηπειρωτική χώρα.

Γ. Επιπτώσεις Προσφυγικών / Μεταναστευτικών Ροών και Δημόσια Διοίκηση

Η εισροή του ιδιαίτερα μεγάλου αριθμού προσφύγων και μεταναστών κατά το 2015 στα νησιά του Αιγαίου επηρέασε και επιβάρυνε άμεσα τη δημόσια διοίκηση και την περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση μέσα από δύο διαστάσεις, (α) τις πρωτοβουλίες, δράσεις, παροχές και διαδικασίες για την αντιμετώπιση του πρωτόγνωρου φαινομένου με χαρακτηριστικά έκτακτης ανάγκης και ανθρωπιστικής κρίσης, και (β) τα προβλήματα στις υποδομές και ενδεχόμενες ζημιές από τα προβλήματα που προέκυψαν λόγω αδυναμιών αντιμετώπισης των μεγάλων ροών – ιδιαίτερα στα νησιά όπου οι ροές ήταν πολύ μεγάλες για τις υπάρχουσες υποδομές και τις δυνατότητες αντιμετώπισης του φαινομένου.

Συγκεκριμένα, στην αντιμετώπιση του φαινομένου εμπλέκονται οι υπηρεσίες των Περιφερειών, οι υπηρεσίες των Δήμων, το Λιμενικό Σώμα – Ελληνική Ακτοφυλακή, η Ελληνική Αστυνομία, τα νοσοκομεία και οι δομές του δικτύου υγείας, οι αρμόδιες υπηρεσίες της κεντρικής διοίκησης, δομές του Ελληνικού Στρατού και εθελοντικές οργανώσεις, ενώ οι πρωτοβουλίες, δράσεις, παροχές, νέες υποδομές και διαδικασίες αντιμετώπισης του φαινομένου είναι δυνατόν να κωδικοποιηθούν σε πρώτη φάση ως εξής:

- (α) Ο εντοπισμός και η διάσωση των παράτυπα εισελθόντων αλλοδαπών από το Λιμενικό Σώμα.
- (β) Η δημιουργία και υποστήριξη, μέσω σχετικών παροχών και συνδέσεων σε δίκτυα, νέων χώρων υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών.
- (γ) Η καταγραφή και ταυτοποίηση των παράτυπα εισελθόντων αλλοδαπών από την Ελληνική Αστυνομία, αλλά και η διασφάλιση της δημόσιας τάξης.
- (δ) Η παροχή υπηρεσιών υγείας από τα νοσοκομεία, τις πρωτοβάθμιες δομές, αλλά και εθελοντικές οργανώσεις, ώστε να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα υγείας των προσφύγων και μεταναστών.
- (ε) Η παροχή ειδών πρώτης ανάγκης (σίτιση, ιματισμός, είδη υγιεινής, κ.ά.) και η επιμέρους διαμόρφωση των συνθηκών διαβίωσης στις προσωρινές / ανοικτές υποδομές διαμονής (χημικές τουαλέτες, κάδοι απορριμμάτων, κ.ά.).
- (ζ) Η παροχή ευρείας κλίμακας υπηρεσιών από τις υπηρεσίες και το διοικητικό και τεχνικό προσωπικό των Δήμων και των Περιφερειών (καθαριότητα, διοικητικά θέματα, συντήρηση υποδομών, κ.ά.).
- (η) Η μεταφορά των προσφύγων και μεταναστών τόσο στο εσωτερικό των νησιών, όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Πρόκειται για δράσεις και παροχές με πολύ υψηλές διοικητικές και οργανωτικές απαιτήσεις λόγω της τεράστιας έντασής τους συγκριτικά με τις τοπικές κοινωνίες και υποδομές (Σχεδιάγραμμα 3), αλλά και με υψηλό δημοσιονομικό κόστος, καθώς

αυξάνονται οι δαπάνες για διαμόρφωση των νέων υποδομών υποδοχής και φιλοξενίας, οι δαπάνες για τις βασικές παροχές φιλοξενίας και διαβίωσης (σίτιση, ύδρευση, κ.ά.), οι δαπάνες για προκατασκευασμένους μεταφερόμενους οικίσκους, οι δαπάνες για συντήρηση των υποδομών, οι δαπάνες για απόκτηση ειδών πρώτης ανάγκης, οι δαπάνες για την καθαριότητα και διαμόρφωση συνθηκών υγιεινής, οι δαπάνες για την υπερωριακή απασχόληση των εργαζομένων σε όλες τις προαναφερθείσες δομές, οι δαπάνες για τη μετακίνηση και διάθεση των δημοσίων υπαλλήλων προς την αντιμετώπιση του φαινομένου (ιατρών, αστυνομικών, λιμενικών, λοιπών δημοσίων υπαλλήλων, κ.ά.), οι δαπάνες για το υψηλό λειτουργικό κόστος όλων των προαναφερθεισών δραστηριοτήτων, οι δαπάνες μεταφοράς στο εσωτερικό των νησιών δηλαδή από τα σημεία εισόδου (ακτογραμμή) στα σημεία συγκέντρωσης, οι δαπάνες για τη μεταφορά προς την ηπειρωτική χώρα μέσω της ναύλωσης πλοίων, οι δαπάνες για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και νοσηλεία, οι δαπάνες για την ενίσχυση των απόρων (ακτοπλοϊκά εισιτήρια, κ.ά.), ενώ μειώνονται τα έσοδα από δημοτικά τέλη (τέλος κατάληψης κοινόχρηστων χώρων, τέλος εκδιδόμενων λογαριασμών, κ.ά.).

Σύμφωνα με ορισμένα ενδεικτικά πρώτα στοιχεία που απέστειλαν οι παρακάτω αρμόδιοι τοπικοί φορείς, ώστε να υπάρχει μία πρώτη αίσθηση των μεγεθών χωρίς να αποτελούν τελικές εκτιμήσεις, καθώς συνεχίζεται η καταγραφή και η εξέλιξη του φαινομένου: (α) το συνολικό κόστος διαχείρισης των ροών προσφύγων και μεταναστών στην Περιφερειακή Ενότητα Χίου εκτιμάται στα 1.440.000 ευρώ, (β) το λειτουργικό κόστος του Δήμου Κω για την αντιμετώπιση του φαινομένου (αμοιβές εποχικού προσωπικού, καύσιμα, καθαριότητα, υπερωρίες, κ.ά.) εκτιμάται στα 300.000 ευρώ, (γ) το λειτουργικό κόστος του Δήμου Λέσβου (προ μηνός) για τη φιλοξενία των προσφύγων / μεταναστών εκτιμήθηκε στις 947.000 ευρώ, (δ) οι δαπάνες του Δήμου Χίου για τη δημιουργία καταυλισμού και για τα λειτουργικά κόστη της διαχείρισης του φαινομένου υπολογίζονται στα 260.000 ευρώ, (ε) οι δαπάνες για δημιουργία προσωρινού χώρου υποδοχής προσφύγων και μεταναστών στο Δήμο Λέρου ανέρχονται στις 40.000 ευρώ, (ζ) οι εγκριθείσες δαπάνες των Περιφερειών Νοτίου Αιγαίου και Βορείου Αιγαίου, από τη δημοσίευση του Ν. 4332/2015 μέχρι σήμερα, για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών ανέρχονται σε 100.000 και 120.000 ευρώ αντίστοιχα, χωρίς να συνυπολογίζονται (αρκετές) λοιπές σχετικές με το φαινόμενο δαπάνες των εν λόγω Περιφερειών, (η) η απώλεια δημοτικών εσόδων (δημοτικά τέλη, κ.ά.) για το Δήμο Κω εκτιμάται ότι προσεγγίζει τις 500.000 ευρώ, (θ) το κόστος μεταφοράς των προσφύγων/μεταναστών προς την ηπειρωτική χώρα ανέρχεται περίπου στα 35.000 ευρώ ημερησίως ανά πλοίο. Τα προαναφερθέντα ποσά είναι αρχικά και ενδεικτικά, καθώς το συνολικό κόστος, άμεσο και έμμεσο, το οποίο θα προκύψει μετά από την καταγραφή των στοιχείων από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, αλλά και την ομαλοποίηση του φαινομένου, θα είναι πολλαπλάσιο.

Στο παραπάνω κόστος θα πρέπει να συνυπολογιστεί το κόστος συντήρησης και επισκευής των υποδομών και του εξοπλισμού που έχουν διατεθεί για την αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά και η αποκατάσταση των ζημιών. Ειδικότερα, οι υπηρεσίες των Δήμων και των Περιφερειών προχωρούν ή αναμένεται να προχωρήσουν σε αποκατάσταση, επισκευή και αντικατάσταση (α) των προσωρινών

χώρων φιλοξενίας, αλλά και όλων των κοινόχρηστων χώρων των αστικών κέντρων και της ευρύτερης περιοχής, (β) των δημοσίων υποδομών και των δικτύων νερού (ύδρευσης και άρδευσης), (γ) του μηχανολογικού εξοπλισμού που διατέθηκε και διατίθεται για τη ζωτικής σημασίας καθαριότητα της περιοχών, (δ) των ζημιών σε δημόσια κτίρια, (ε) των ζημιών σε επιμέρους δημοτικές υποδομές (φωτισμός, πλακόστρωση, πάρκα, κατασκηνώσεις, κολυμβητήρια, κ.ά.), (ζ) των ζημιών στις υποδομές των προ-αναχωρησιακών κέντρων, (η) των ζημιών στις υποδομές των λιμανιών, και (θ) τη δημιουργία νέων χώρων φιλοξενίας, ειδικά σε περίπτωση που το φαινόμενο συνεχιστεί και οι ροές προς την υπόλοιπη Ευρώπη καταστούν δυσχερέστερες.

Ειδικότερα, για το κόστος δημιουργίας νέων χώρων φιλοξενίας, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η πρόσφατη εμπειρία από τη δημιουργία χώρου υποδοχής προσφύγων/μεταναστών στον Ελαιώνα, σύμφωνα με την οποία εκτιμάται ότι για τη δημιουργία ενός χώρου υποδοχής - φιλοξενίας 800-1.000 ατόμων, απαιτείται κατ' ελάχιστον ποσό ύψους 3,3 εκατ. ευρώ, ενώ θα πρέπει να συνυπολογισθεί το κόστος από τις ανάγκες που προκύπτουν σε διοικητικό, βοηθητικό, υποστηρικτικό προσωπικό (βλ. συνολική ευθύνη του χώρου, επιστάτες, καταγραφείς, υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι, φύλακες, μεταφραστές, διανομείς φαγητού, κοινωνικοί λειτουργοί, γιατρός, νοσηλεύτρια, αστυνομικοί) και οι οποίες ανέρχονται περίπου σε 50 άτομα σε 24ωρη βάση.

Γενικότερα, το υψηλό κόστος τόσο της διαχείρισης των ιδιαίτερα αυξημένων ροών προσφύγων και μεταναστών, όσο και της αποκατάστασης των ζημιών που έχουν προκύψει κατά τη διάρκεια της εν λόγω διαχείρισης θα είναι δυνατό να προσδιοριστεί με ακρίβεια όταν ολοκληρωθεί η αρχική καταγραφή από όλους τους εμπλεκόμενους διοικητικούς φορείς, αλλά και όταν ξεκινήσει η σταδιακή ομαλοποίηση του φαινομένου.

Δ. Επιπτώσεις στην Οικονομία – Τουρισμό

Παράλληλα με τη διοικητική διάσταση των επιπτώσεων, σημαντικές είναι και οι επιπτώσεις στην τοπική οικονομία, καθώς η μεγάλη έκταση του φαινομένου επηρεάζει, ως ένα βαθμό, την εύρυθμη λειτουργία της οικονομικής δραστηριότητας και των εμπορικών συναλλαγών, ενώ ενδέχεται να υπάρχουν και κάποιες μεμονωμένες επιπτώσεις στην τοπική παραγωγική ή αγροτική δραστηριότητα. Οι επιπτώσεις, βέβαια, στην οικονομική δραστηριότητα από το εν λόγω φαινόμενο καθίστανται ορατές στον τουριστικό κλάδο, ο οποίος αποτελεί για τα νησιά του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου το βασικό συστατικό της τοπικής οικονομίας, τροφοδοτώντας και επηρεάζοντας και τους υπόλοιπους κλάδους. Σύμφωνα, συνεπώς, με τις αρχικές εκτιμήσεις των αρμόδιων φορέων, οι επιπτώσεις από τις ιδιαίτερα αυξημένες ροές προσφύγων και μεταναστών είναι σημαντικές στα νησιά που αποτελούν τους βασικούς προορισμούς αυτών των ροών και αντιμετωπίζουν και τα σημαντικότερα ζητήματα διαχείρισης, όπως η Κως, η Λέσβος, η Χίος αλλά και η Σάμος ως ένα βαθμό, καθώς, γενικότερα, η τουριστική δραστηριότητα το 2015 παρουσίασε σημαντική δυναμική.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις (με βάση πρωτόλεια στοιχεία) των ξενοδοχειακών, τουριστικών, τοπικών και λοιπών εμπλεκόμενων φορέων, οι επιπτώσεις στην τουριστική δραστηριότητα στα συγκεκριμένα νησιά φαίνεται να είναι οι εξής:

(α) **Ακυρώσεις διανυκτερεύσεων** σε ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια και λοιπά καταλύματα: Για την περίπτωση της Κω οι εν λόγω ακυρώσεις ανέρχονται στις 178.000 περίπου (120.000 από Tour Operators και 58.000 από μεμονωμένους πελάτες) αριθμός που αντιστοιχεί σε αύξηση ακυρώσεων κατά 400% σε σχέση με την ίδια περίοδο του 2014. Σημαντικές ακυρώσεις διανυκτερεύσεων καταγράφονται στη Λέρο και στη Λέσβο που αγγίζουν το 30%.

(β) **Συρρίκνωση της τουριστικής περιόδου:** Σε αρκετά τουριστικά καταλύματα καταγράφεται η τάση διακοπής της λειτουργίας τους, τουλάχιστον κατά δυο μήνες νωρίτερα, συγκριτικά με την προηγούμενη τουριστική περίοδο. Στην περίπτωση της Λέσβου, η μείωση της τουριστικής κίνησης για το μήνα Αύγουστο εκτιμάται στο 4%.

(γ) **Απώλειες στον κύκλο εργασιών:** Αποτέλεσμα των (α) και (β) είναι η μείωση της μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης ανά διανυκτέρευση. Στην περίπτωση της Κω εκτιμάται ότι οι εν λόγω απώλειες ξεπερνούν τα 7 εκατ. ευρώ, οι οποίες και θα επιφέρουν περαιτέρω συνέπειες στην ευρύτερη οικονομική δραστηριότητα.

(δ) **Μειωμένος ρυθμός κρατήσεων για την τρέχουσα περίοδο και προκρατήσεις για το 2016:** Στην περίπτωση της Κω, ο εν λόγω ρυθμός κρατήσεων εμφανίζεται μειωμένος από 40% έως 58% σε σχέση με το 2014, ενώ ο ρυθμός προκρατήσεων παρουσιάζει μείωση της τάξης του 60%, κυρίως από την αγορά της Μ. Βρετανίας (1.650 ακυρώσεις έως τα τέλη Αυγούστου 2015) σε σχέση με την περσινή περίοδο. Παράλληλα, κατά το διάστημα των τελευταίων τριών εβδομάδων του Αυγούστου διαπιστώθηκε αρνητική εξέλιξη στην πορεία των κρατήσεων από τη γερμανική (μεμονωμένοι τουρίστες) και ιταλική αγορά, καθώς επίσης και από την τσεχική αγορά προς τα νησιά Λέσβο και Κω.

(ε) **Ακυρώσεις συνεδρίων και προσεγγίσεων κρουαζιερόπλοιων:** Στην περίπτωση της Λέσβου πρόσφατα ακυρώθηκαν πέντε αφίξεις κρουαζιερόπλοιων, ενώ αναμένεται η ακύρωση άλλων δύο μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου 2015, συνολικού δυναμικού περί τους 6.000 επιβαίνοντες, ενώ κάτι ανάλογο παρατηρείται και στην περίπτωση της Κω. Ενδεικτικά, για την περίπτωση της Λέσβου, η εκτίμηση για την απώλεια στην περιοχή ανέρχεται στις 180.000 ευρώ, καθώς αντιστοιχεί ένα ποσό καταναλωτικής δαπάνης 30 ευρώ ανά επιβάτη.

(στ) **Ακυρώσεις πτήσεων από το εξωτερικό:** Στην περίπτωση της Κω παρατηρούνται συνεχείς ακυρώσεις πτήσεων από προορισμούς, όπως η Ιταλία και το Ισραήλ, ενώ αντίστοιχη είναι και η εικόνα στην περίπτωση της Λέσβου.

Εστιάζοντας στις ευρύτερες επιπτώσεις στην οικονομία, η επιβράδυνση της τουριστικής δραστηριότητας στα συγκεκριμένα νησιά έχει αντίστοιχες αρνητικές επιπτώσεις στην ευρύτερη οικονομική δραστηριότητα του νησιού και, δη, στους

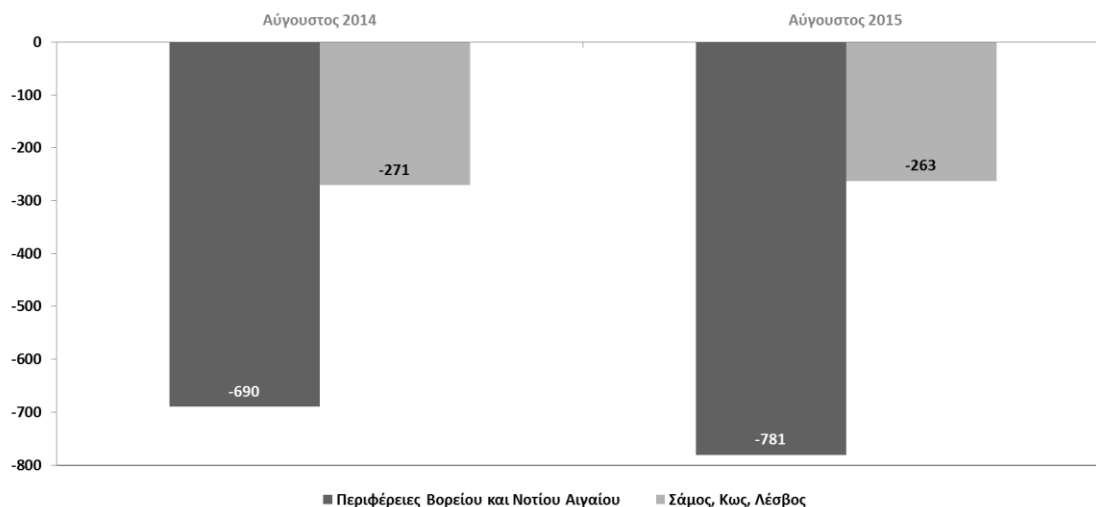
κλάδους που σχετίζονται με την τουριστική κίνηση, όπως η εστίαση. Έτσι, ενδεικτικά για την περίπτωση της Κω, εκτιμάται από τους τοπικούς φορείς, ότι οι επιχειρήσεις υγειονομικού ενδιαφέροντος στην παραλιακή ζώνη της πόλης παρουσιάζουν μείωση του κύκλου εργασιών τους κατά περίπου 30%, ενώ αντιστοίχου επιπέδου συρρίκνωση εκτιμάται και στον κύκλο εργασιών των ξενοδοχείων της Λέσβου – πάντα σύμφωνα με τα πρώτα στοιχεία και εκτιμήσεις των φορέων του κλάδου.

Η διαφαινόμενη μείωση του αριθμού των αφίξεων και διανυκτερεύσεων τους υπόλοιπους μήνες του 2015 και το 2016 θα έχει σημαντική επίπτωση στο σύνολο της οικονομίας, η οποία δεν περιορίζεται στη μη γενομένη τουριστική δαπάνη (590 ευρώ κατά κεφαλή και 70 ευρώ ανά διανυκτέρευση αντίστοιχα σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΤΕ). Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ) εκτιμά τον πολλαπλασιαστή τουριστικής δαπάνης σε 2,2, ενώ το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών ερευνών (ΚΕΠΕ) σε 2,65. Επομένως, η συνολική απώλεια για την εθνική οικονομία για κάθε μία μη πραγματοποιηθείσα διανυκτέρευση ανέρχεται σε 154 ευρώ ή 185,5 ευρώ ανάλογα με τον πολλαπλασιαστή που χρησιμοποιείται. Έτσι, εάν υποθέσουμε ένα μέσο πολλαπλασιαστή ίσον με 2,5, οι συνολικές απώλειες στην οικονομία της Κω (από τις προαναφερθείσες απώλειες 7 δισ. ευρώ) μπορούν να φτάσουν και τα 18 εκατ. ευρώ.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι για το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας, λόγω των ιδιαιτεροτήτων των προσφυγικών ροών από τη Συρία, εκτιμάται πως έχει αυξηθεί η παραοικονομία και τα φαινόμενα αισχροκέρδειας, χωρίς, όμως, να μπορεί να προσδιοριστεί προς το παρόν το μέγεθος.

Όσον αφορά στην απασχόληση, σύμφωνα, με τα στοιχεία του πληροφοριακού συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ» για τις ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα (προσλήψεις μείον απολύσεις) για τον Αύγουστο του 2015, δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη μείωση της απασχόλησης στα νησιά των Περιφερειών Νοτίου και Βορείου Αιγαίου (Σχεδιάγραμμα 4). Ειδικότερα, το ισοζύγιο για το σύνολο των δύο Περιφερειών είναι αρνητικό (συνολική απώλεια 781 θέσεων εργασίας) τον Αύγουστο του 2015, όπως αρνητικό ήταν και τον Αύγουστο του 2014 (συνολική απώλεια 690 θέσεων εργασίας). Ακόμα και στην περίπτωση που η ανάλυση επικεντρωθεί στα νησιά του Αιγαίου που δέχθηκαν τις μεγαλύτερες ροές προσφύγων και μεταναστών (Σάμος, Λέσβος και Κως), το ισοζύγιο των ροών μισθωτής απασχόλησης τον Αύγουστο του 2015 είναι αρνητικό, αλλά στο ίδιο επίπεδο με αυτό του 2014. Αξίζει να σημειωθεί, βέβαια, ότι μεταξύ των τριών νησιών, η Κως τον Αύγουστο του 2015 παρουσίασε διεύρυνση του αρνητικού ισοζυγίου κατά περίπου 20% σε σύγκριση με τον ίδιο μήνα του 2014. Ωστόσο, οι όποιες επιπτώσεις στην απασχόληση από μία ενδεχόμενη «πρώρη» λήξη της τουριστικής περιόδου αναμένεται να διαφανούν το Σεπτέμβριο. Σύμφωνα με τα μη δημοσιευμένα στοιχεία του πληροφοριακού συστήματος «ΕΡΓΑΝΗ», το αρνητικό ισοζύγιο (απώλεια θέσεων εργασίας) των ροών μισθωτής απασχόλησης στα παραπάνω τρία νησιά (Σάμος, Λέσβος και Κως) κατά τις πρώτες 9 ημέρες του Σεπτεμβρίου του 2015 επιδεινώθηκε κατά περίπου 40% σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του Σεπτεμβρίου του 2014.

Σχεδιάγραμμα 4
Ισοζύγιο Ροών Μισθωτής Απασχόλησης στον Ιδιωτικό Τομέα, Περιφέρειες
Βορείου και Νοτίου Αιγαίου (Αύγουστος 2015)

Πηγή: Πληροφοριακό Σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ»

Γενικότερα, όμως, η τουριστική δραστηριότητα στη χώρα μας, παρά τις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν λόγω των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων και τις τραπεζικές συναλλαγές, παρουσίασε μία αξιοθαύμαστη δυναμική και το 2015 [αύξηση συνόλου αφίξεων 6,5% το πρώτο οκτάμηνο του έτους, αν και για την περίπτωση της Κω και της Μυτιλήνης –σύμφωνα με την Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (ΥΠΑ)– σημειώθηκε μείωση 2,1% και 1,3% αντίστοιχα], δημιουργώντας προσδοκίες για συνέχιση και περαιτέρω άνθηση και το 2016.

Ε. Συμπερασματικές Σκέψεις

Το καλοκαίρι του 2015 τα νησιά του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου και, δη, τα νησιά που βρίσκονται πολύ κοντά με τα παράλια της Τουρκίας, όπως η Κως, η Λέσβος, η Χίος και η Σάμος, δέχθηκαν ένα πρωτοφανές κύμα προσφύγων και μεταναστών. Πρόκειται για ροές προσφύγων και μεταναστών που είναι ιδιαίτερα αυξημένες σε σχέση με το παρελθόν, που διαφέρουν από τις αντίστοιχες (και χαμηλότερες) προς άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και που κατευθύνονται σε νησιά με υποδομές και δυνατότητες αντιμετώπισης αναντίστοιχες του μεγέθους των εν λόγω ροών. Κατ' επέκταση το συγκεκριμένο φαινόμενο είχε σημαντικές επιπτώσεις και κόστος τόσο για το δημόσιο μηχανισμό (κεντρική διοίκηση και περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση) όσο και για την οικονομία, με έμφαση, φυσικά, στην τουριστική δραστηριότητα των νησιών που δέχθηκαν το μεγαλύτερο μέρος των ροών προσφύγων και μεταναστών.

Τα στοιχεία που θα συμβάλλουν καθοριστικά στην αντιμετώπιση των συνεπειών του εν λόγω φαινομένου είναι (α) η εντατικοποίηση των προσπαθειών για την ομαλοποίηση της διαχείρισης του φαινομένου από τις υπηρεσίες του δημοσίου τομέα, (β) η πλήρης καταγραφή όλων των διαστάσεων του φαινομένου από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (διοικητική, ανθρωπιστική, οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική, κ.ά.), (γ) η θέσπιση πλαισίου και διαδικασιών για την πλήρη

καταγραφή –σε όλες τις διαστάσεις– της δημοσιονομικής επίπτωσης της αντιμετώπισης του φαινομένου, ώστε η χώρα να είναι σε θέση εγκαίρως είτε να ζητήσει σχετική χρηματοδοτική αρωγή είτε να διεκδικήσει το εν λόγω ποσό να μην συνυπολογισθεί στη διαμόρφωση των δημοσιονομικών στόχων που έχουν τεθεί, (δ) η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού με όλα τα συναρμόδια Υπουργεία που θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσει ακόμα και τα δυσμενέστερα σενάρια εξέλιξης του φαινομένου (βλ. συνέχιση αφίξεων στην Ελλάδα με ταυτόχρονες δυσκολίες μετάβασης στην υπόλοιπη Ευρώπη), (ε) η διοχέτευση των αναγκαίων πόρων, και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για την επαρκή στήριξη της εν λόγω διαχείρισης και την αποκατάσταση των ζημιών στις υποδομές και των συνεπειών στην τοπική οικονομία, (στ) η άμεση υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου προγράμματος για την αντιμετώπιση των όποιων δυσμενών επιπτώσεων στην οικονομία των νησιών που επηρεάστηκαν από τις μεγάλες ροές προσφύγων και μεταναστών, και (ζ) η συνέχιση της μελέτης του εν λόγω φαινομένου από υπηρεσιακούς παράγοντες και ερευνητικούς φορείς, ώστε να καταστεί εφικτή η λεπτομερής κοστολόγηση (ανά πρόσφυγα και ανά φάση αντιμετώπισης του φαινομένου) και αποτίμηση της αντιμετώπισης του ζητήματος.

Σε κάθε περίπτωση, το εν λόγω φαινόμενο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί τόσο από την Ελληνική Πολιτεία, όσο και από την ελληνική κοινωνία με αλληλεγγύη και ανθρωπιστική πρόνοια (όπως ήδη συμβαίνει από τις τοπικές κοινωνίες, αλλά και μη κυβερνητικές οργανώσεις και φορείς της κοινωνίας των πολιτών), σε ένα πλαίσιο ολοκληρωμένης μεταναστευτικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Άλλωστε, η άμεση επαφή των Ευρωπαίων τουριστών στα Ελληνικά νησιά με το φαινόμενο φαίνεται ότι λειτουργεί επικοινωνιακά όσον αφορά την ευαισθητοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ευρωπαίων πολιτών για το ζήτημα, αλλά και για την αναγκαιότητα στήριξης της Ελλάδας, λαμβάνοντας υπόψη τις δύσκολες συνθήκες στην οικονομία και κοινωνία λόγω της εγχώριας κρίσης.

Η παρούσα συνοπτική έκθεση αποτελεί έργο της Ομάδας Εργασίας που συστάθηκε και συγκροτήθηκε με την υπ' αριθμ. πρωτ. 90573/ΕΥΣΣΑ 1975/7-9-2015 Απόφαση του Υπουργού Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, στην οποία συμμετείχαν:

- (α) **Μαρία Χριστίνα Μακρανδρέου**, στέλεχος Ειδικής Υπηρεσίας Στρατηγικής, Σχεδιασμού και Αξιολόγησης Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, ως συντονίστρια
- (β) **Μιχάλης Γκούμας**, στέλεχος Ειδικής Υπηρεσίας Στρατηγικής, Σχεδιασμού και Αξιολόγησης Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού
- (γ) **Ιωάννης Λυπιδής**, Προϊστάμενος Μονάδας Α' Ειδικής Υπηρεσίας Συντονισμού & Εφαρμογής, Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού
- (δ) **Ελευθερία Γκρίμπα**, στέλεχος του Γραφείου του Αναπληρωτή Γενικού Γραμματέα Τουρισμού, Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού
- (ε) **Κωνσταντίνος Παναγόπουλος**, στέλεχος του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων και Ε.Ε. Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού
- (στ) **Νικόλαος Βαγιονής**, Ερευνητής Α', Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

Κατά τη σύνταξη της παρούσας έκθεσης, πολύ σημαντική υπήρξε η επιστημονική αρωγή του **Χρήστου Τριαντόπουλου**, επιστημονικού συνεργάτη του Υπουργού Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, και ερευνητή Δ' στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Για την εκπόνηση της έκθεσης, η Ομάδα Εργασίας κινήθηκε προς δύο κατευθύνσεις: (α) στην αξιοποίηση εκθέσεων, επιστολών και κειμένων θέσεων αρμοδίων φορέων και (β) στην πραγματοποίηση συζητήσεων/συνεντεύξεων με εκπροσώπους επιλεγμένων αρμοδίων φορέων. Συμπληρωματικά προς τις ανωτέρω κατευθύνσεις αποδελτιώθηκαν σχετικά δημοσιεύματα του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου, τοπικής/περιφερειακής και εθνικής εμβέλειας.

Κατά την εκπόνηση της έκθεσης λήφθηκαν υπόψη εκθέσεις ή άλλα κείμενα των ακόλουθων φορέων:

- Ύπατη Αρμοστέα του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (The UN Refugee Agency – UNHCR)
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
- Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (International Organization for Migration – IOM)
- Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου
- Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου
- Δήμος Κω
- Δήμος Λέσβου
- Δήμος Λέρου
- Δήμος Χίου
- Ένωση Ξενοδόχων Κω
- Ένωση Ξενοδόχων Λέσβου
- Ένωση Ξενοδόχων Λέρου - Λειψών
- Ένωση Ξενοδόχων Σάμου
- FEDHATTA

Συζητήσεις / συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με εκπροσώπους των ακόλουθων υπηρεσιών και φορέων:

- Γενική Γραμματεία Συντονισμού
- Ειδική Υπηρεσία «Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ Υπουργείου Εσωτερικών» - Υπεύθυνη Αρχή για την εφαρμογή των διατάξεων του Οριζόντιου Κανονισμού 514/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16^{ης} Απριλίου 2014
- Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΠΕΠ) Βορείου Αιγαίου
- Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΠΕΠ) Νοτίου Αιγαίου
- Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας & Τουρισμού (πρώην Υπ. Τουρισμού)
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ)
- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΞΕΕ)
- Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ)
- Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων – ΣΕΤΕ
- Ινστιτούτο ΣΕΤΕ
- Πανελλήνιος Ομοσπονδία Ξενοδόχων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Ελληνική

1. Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, «Αποστολή ΕΣΠ στην Κω»
2. Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, Επιστολή προς τον Υπουργό Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού με θέμα «Αναπτυξιακές επιπτώσεις των νησιών Βορείου Αιγαίου από τις υπερβάλλουσες μεταναστευτικές ροές», Μυτιλήνη 04/09/2015
3. Ηλεκτρονική αλληλογραφία, με κ. Δ. Σκιαδά, Εκτελεστικό Γραμματέα Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 13.09.2015
4. Δήμαρχος Κω, Τοποθέτηση στη συνεδρίαση του Δ.Σ. της ΚΕΔΕ της 26.08.2015
5. Δήμος Κω, , Επιστολή προς το Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, Κως, 9 Σεπτεμβρίου 2015, Αρ. πρωτ.30588
6. Δήμος Λέρου, τηλεφωνική επικοινωνία, 9/9/2015
7. Δήμος Λέσβου, Επιστολή με θέμα: «Διαχείριση Μεταναστών και Προσφύγων (Οικονομικές Επιβαρύνσεις)», Μυτιλήνη 4 Αυγούστου 2015
8. Δήμος Χίου, Επιστολή προς το Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού με θέμα: «Κόστος φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών στο Νομό Χίου», Χίος, 9 Σεπτεμβρίου 2015, Αρ. πρωτ.32364
9. Ένωση Ξενοδόχων Κω, Επιστολή προς τον Υπουργό Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, Κως 07 Σεπτεμβρίου 2015, Αρ. Πρωτ. 1960
10. Ένωση Ξενοδόχων Λέρου – Λειψών, Επιστολή προς την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξενοδόχων, Σάμος, 11 Σεπτεμβρίου 2015
11. Ένωση Ξενοδόχων Λέσβου, Επιστολή προς αρμόδιους Υπουργούς με θέμα: «ΜΕΤΑναστευτικό – ΠΡΟΣφυγικό (ΜΕΤΑ.ΠΡΟ)», Μυτιλήνη, 15.6.2015, Αρ. Πρωτ. 1603
12. Ένωση Ξενοδόχων Λέσβου, Ηλεκτρονική επιστολή προς την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξενοδόχων, Μυτιλήνη, 11.9.2015
13. Ένωση Ξενοδόχων Σάμου, Επιστολή προς την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξενοδόχων, Σάμος, 10 Σεπτεμβρίου 2015
14. ΣΕΤΕ, Απολογισμός 2014

Ξενόγλωσση

15. International Organization for Migration, “IOM Greece for Incidences in Aegean Sea”, 7th May 2015
16. The UN Refugee Agency, “Greece. UNHCR Operational Update. 21 July – 21 August 2015”
17. The UN Refugee Agency, “Greece. UNHCR Operational Update. August 2015”

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

18. Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, <http://gcr.gr/>
19. Ελληνική Αστυνομία, Μετανάστευση και Άσυλο, http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=4883&Itemid=1024&lang=
20. Λιμενικό Σώμα – Ελληνική ακτοφυλακή, <http://www.hcg.gr/>